

Algunes reflexions sobre les terminacions de topònims alturgellencs acabats en *-vell*. Una antiga deixa prellatina?

Xavier Planas Batlle
Carles Gascón Chopo

Des de fa temps que ens ha cridat l'atenció la concentració de topònims acabats amb la grafia *-ll* que trobem a cavall entre la comarca de l'Alt Urgell i el Principat d'Andorra; començant pel mateix topònim Urgell, documentat des del segle VI en referència a la població desenvolupada en la confluència dels rius Segre i Valira, que les dinàmiques de la conquesta feudal dels segles XI i XII van difondre per bona part de la Catalunya occidental¹, passant per nuclis de població com Anserall, Argolell, Arcavell, Ansovell, Aravell, Adrall, Aixovall, Aixirivall, Miravall, Ministrells, Montanissell, Montargull, Cassovall, Solanell o altres topònims indicatius d'elements del relleu com Monturull, Sassovell, Ravell, Cell, Planell, etc.

Dins d'aquestes sèries toponímiques se n'endevinen algunes de clara etimologia llatina; així mateix també se n'entreveuen unes altres que, tot i que a primer cop d'ull podrien semblar interpretables a través del català (o del llatí), presenten escrúpols o impediments lingüístics, històrics i fisiogràfics que fan sospitar d'una formació més antiga; finalment, se'n

1. Sobre els primers esments d'aquest topònim, vegeu C. GASCÓN, "El bisbe Just i els orígens de la diòcesi d'Urgell", *Urgellia*, 19 (2015-2018), p. 413.

reconeixen unes darreres que no s'identifiquen com a catalanes i, que, atesa la seva situació geogràfica, enmig del Pirineu, han de ser d'origen prellatí.

En aquest article volem fer remarca expressa dels topònims d'aquesta sèrie que presenten, en concret, un acabament en *-vell*. En alguns casos concrets, com ara en el cas d'Ansovell, s'ha proposat una etimologia que podríem anomenar de compromís, o correcta lingüísticament a través d'un antropònim². En altres casos, com en els d'Aravell o Arcavell, els etimòlegs s'han postulat per relacionar-los amb el llatí o amb un romanisme arcaic i vincular-los amb l'adjectiu llatí *veteris*, que indica antiguitat. Sigui quin sigui l'ètim proposat per a cadascun d'aquests topònims acabats amb *-vell*, cal reconèixer que, com a mínim, sovint sorprenen si prenem en consideració la realitat física dels indrets designats; així mateix, si hom hi furga lingüísticament també hi troba anomalies que encara fan augmentar més la perplexitat.

L'adjectiu llatí *veteris* aplicat a la toponímia local de l'àmbit geogràfic estudiat ha donat lloc a terminacions de l'estil *-vedra/e*. Un exemple clar en aquest sentit és el topònim Ternavedra, localitzat al municipi de Pont de Bar, a la riba esquerra del Segre, a poc més d'un quilòmetre aigües avall de nucli dels Arenys, que derivaria de *Taverna vedre*, taberna vella, documentada l'any 970³, i més endavant, com a *Tarnavetre*, l'any 1012⁴, el qual faria referència a una infraestructura vinculada amb la vialitat de la zona i que l'any 970 ja era considerada antiga. Altres topònims amb una càrrega similar serien Sant Martí de Vilavedra, “vila vella”, al municipi de Bellver de Cerdanya, Casavedre, “casa vella”, a la Guingueta d'Àneu o, saltant cap a l'extrem oposat de la Península, i a

2. J. COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, vol. II, Barcelona 1994, p. 204-205.

3. C. BARAUT, “Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 2 (1979), doc. 159, p. 112.

4. C. BARAUT, “Els documents, dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 4 (1981), doc. 321, p. 35.

títol il·lustratiu, Pontevedra, “pont vell”. De retorn a la comarca, trobem formes molt curioses com Castell-llebre, al municipi de Peramola, que deriva del llatí i que la documentació recull com a Castellvedre, “castell vell”, fins ben entrat el segle XVII. A partir d’aquell moment, el topònim evoluciona cap a Castell-llebre, segons una alteració de la forma original que ja apareix documentada des de 1739, i que s’acabaria vinculant amb la llegenda de la participació d’una llebre en la trobada miraculosa de la imatge de la Mare de Déu de Castell-llebre⁵.

Analitzant un per un els topònims Arcavell, Aravell, Ansovell –en aquest cas localitzat a dos indrets diferents: un referit a un nucli de població del municipi de Cava, comarca de l’Alt Urgell, i un altre a una collada situada al nord de Sendes, a la vall de Castellbò, dins la mateixa comarca– i Sassovell s’observen algunes curiositats lingüístiques i gramaticals entre els seus respectius lexemes i la terminació en *-vell* que, conjuntament amb una anàlisi interdisciplinària amb altres camps del saber –en concret històrics i geològics–, semblen més aviat encaminar-nos cap a una explicació etimològica relacionada amb un origen prellatí. Tot seguit els desgranem una mica més detalladament un per un.

Arcavell és un nucli de població de l’Alt Urgell situat al terme municipal de les Valls de Valira. Es localitza a mig vessant del marge esquerre de la vall de la Valira, a una cota 1142 metres, just a tocar del límit amb el Principat d’Andorra. El topònim apareix mencionat com *Archavelle* a l’acta de consagració de la catedral d’Urgell⁶, datada recentment entre els anys 1016-1024⁷, *Archavele* el 907⁸, *Archaville*

5. J. ESPUNYES, *Municipi de Peramola. Toponímia*, la Seu d’Urgell 2017, p. 46.

6. C. BARAUT, “Les actes de consagracions d’esglésies del bisbat d’Urgell (segles IX-XII)”, *Urgellia*, 1 (1978), doc. 2, p. 51.

7. Vegeu C. GASCÓN, O. VERGÉS, “L’acta de consagració de la catedral d’Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol redactat entre 1016 i 1024”, *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 35, núm. 86 (2017), p. 191-220.

8. C. BARAUT, “Els documents, dels segles IX i X... *op. cit.*, doc. 65, p. 55.

el 945⁹, *Archavel* el 992¹⁰, *Archavello* el 1045¹¹, *Archavel* el 1077¹², *Archavel* el 1099¹³, *Archavello* el 1133¹⁴ i *Archavel* el 1196¹⁵. El nucli de població se situa sota del Bony del Quíxol, que és una protuberància rocosa, del roc del Senyaló (o Sunyaló) i d'altres ullalets rocosos que conformen l'escarpament lateral d'una antiga gran esllavissada que caracteritza bona part del vessant on s'ubica. Aquestes grans masses pètries, algunes també englobades dins del lòbul del gran moviment en forma d'olistòlits, són un tret fisiogràfic notable ja que destaquen en el paisatge (tot i que avui en dia menys a causa de l'espessa boscúria que cobreix cada vegada més les muntanyes) com a grans protuberàncies rocoses. De fet, aquest tret paisatgístic havia quedat reflectit amb una designació específica per a cadascun d'aquests grans rocs, tal com encara expliquen alguns padrins del poble; però, malauradament, avui dia amb els canvis en el *modus vivendi*, que comporten l'abandó progressiu de les pràctiques agroramaderes i la disminució de la presència humana en aquestes zones, aquests noms van caient inexorablement en l'oblit.

9. C. BARAUT, "Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles", *Urgellia*, 12 (1994-1995), doc. 15, p. 89.

10. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 3 (1980), doc. 226, p. 59.

11. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1036-1050, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 5 (1982), doc. 588, p. 118.

12. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1076-1092, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 7 (1984-1985), doc. 913, p. 44.

13. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1093-1100, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 8 (1986-1987), doc. 1.170, p. 98.

14. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 9 (1988-1989), doc. 1.424, p. 235.

15. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1191-1200, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 11 (1992-1993), doc. 1.883, p. 50.

El nucli d'Arcavell i el seu entorn. Fotografia: Xavier Planas Batlle.

Joan Coromines, tot i no descartar d'entrada una possible relació amb el topònim prelatí Arcalís, creu més prudent rectificar i admetre que és un romanisme arcaic; ací *arcam veterem*, “megàlit antic”, “arca vella o dolmen”, amb evolució fonètica normal *-ET'RE > -ere*¹⁶. Laia Creus, recull aquesta possible etimologia en el seu llibre *Arcavell. Un poble de muntanya i fronterer*¹⁷; així mateix, en una conversa personal amb un dels autors del present article reconeix no haver aconseguit treure l'entrellat sobre la localització en el terme d'un possible antic monument o sepulcre prehistòric.

Des d'un punt de vista fisiogràfic, d'acord amb Planas *et al.* (2018), la presència d'altres topònims amb el segment *arca-* a l'entorn del Piri-

16. J. COROMINES, *Onomasticon... op. cit.*, vol. II, p. 224.

17. L. CREUS, *Arcavell. Un poble de muntanya i fronterer*, la Seu d'Urgell 2013, p. 52.

neu –del tipus Arcalís¹⁸ o Arcangues¹⁹– situats sota grans protuberàncies rocoses o amb una clara relació amb aquestes, en alguns casos fa sospitar de l’existència d’un eventual valor de significació indicatiu d’una forma de designar remarcables masses pètries que destaquen en el paisatge –diferent del llatí “caixa amb tapa” o “sepulcre”.

Aravell també és un poble de l’Alt Urgell, localitzat en una petita vall a uns tres quilòmetres a la dreta del Segre i dins del municipi de Montferrer i Castellbò. El nom del poble sovint s’ha relacionat amb les mencions antigues *Eravedre*, documentat el 910²⁰ o *Heravetere*, de 947²¹, però aquestes, com expliquem més endavant, no es referien a l’actual Aravell sinó a un antic paratge situat prop d’Arfa, a la riba esquerra del Segre i força allunyat d’Aravell. Al Cartulari de Tavèrnoles, en un document de l’any 913-914, en canvi, apareix citat el topònim *Aravago* a l’entorn d’Aravell²².

Joan Coromines va postular per Aravell una etimologia llatina que derivaria d’*aream veteram* “era antiga, antiga plana de conreu”, orientat per les etimologies deduïdes pels antics topònims d’*Eravedre* o *Heravetere*.

18. Arcalís, present fins a quatre vegades entre Andorra, l’Alt Urgell i el Pallars Sobirà, clarament d’origen no romànic per la seva terminació en *-lís*.

19. Arcangues: població de Lapurdi (País Basc francès) —en basc *Arrangoitze*—. El topònim és un exemple de divergència que, d’acord amb López-Mugartza, només pot ser entès si es té en compte altres variants del mateix nom *Arc(h)angos*, *Argangos*, *Argangois*; vegeu J. K. LOPEZ-MUGARTZA, *Erronkari eta Ansoko toponimiaz*, Bilbao 2008, p. 982. Sembla possible, doncs, que sobre aquest topònim els avatars del temps poden haver jugat un paper destacable, i provocat desfiguracions i transformacions importants; amb tot, Jean-Baptiste Orpustan proposa que es tracta d’un compost dels mots bascos *ar-gain* “*hauteur rocheuse*” (mola rocosa) i *-goiz* “posició cap a l’est”, cosa que porta a la fórmula complexa “mola rocosa orientada cap a l’est”, potser referint-se als primers contraforts rocosos del Pirineu: Auñamendi o pic d’Anie, primer cim pirinenc en superar els 2.500 metres d’alçada des de l’oceà i que dona la impressió de veritable alta muntanya; vegeu J.-B. ORPUSTAN, *Nouvelle toponymie basque: noms des pays vallées, communes et hameaux*, Pessac 2006.

20. C. BARAUT, “Els documents, dels segles IX i X... *op. cit.*, doc. 67, p. 56.

21. *Ibidem*, doc. 111, p. 82.

22. C. BARAUT, “Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)”, *Urgellia*, 12 (1994-1995), doc. 8, p. 82.

Però aquesta etimologia, guiada per Cebrià Baraut —autor de les transcripcions de tota la documentació de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell anterior a l'any 1200—, semblaria errònia. Cebrià Baraut havia associat aquests dos conceptes d'*aream veteram* i Aravell a partir del seu coneixement dels esmentats topònims antics i de la correspondència, que ell feia d'una manera automàtica, entre l'adjectiu *veterem* i la terminació *-vell*, del topònim en qüestió, deduïda a través de la traducció directa del llatí²³.

Eravedre apareix citat l'any 910²⁴, dos anys abans que l'*Aravago* de la solana de d'Aravell. El document parla d'una disputa de terres situades al terme d'Arfa. *Eravedre* és l'indret on es troben aquestes terres en disputa, que és delimitat pel riu Segre, el propi lloc d'Arfa, les Serres i el Grau —dos topònims, aquests darrers, massa comuns per ubicar-los en un lloc concret—. La segona menció data de l'any 947²⁵; de nou ens trobem amb una qüestió de terres, una altra vegada en el terme d'Arfa. En aquesta ocasió, el topònim, recollit com a *Heravetere*, delimita el terme d'Arfa pel nord —les altres delimitacions són la Freita, a l'est, el riu Segre a l'oest, i *Ladirt*, segurament al sud o sud-est, ja que correspon molt probablement amb una població que es trobava per damunt del Pla de Sant Tirs (als límits amb la vall de Tost)—. No hi ha dubte, per tant, *Eravedre/Heravetere* apareix en la documentació a la riba esquerra del Segre i bastant lluny d'Aravell, en algun indret a mig camí entre Arfa i la Seu.

D'altra banda, geològicament l'entorn d'Aravell destaca per les formacions de materials vermellosos de reompliment de la cubeta de l'Urgellet (sorrenques, margues, conglomerats). Aquests sediments, molt fàcilment erosionables en exposició a la pluja, han donat lloc a formacions espectaculars d'aragalls (o xaragalls) amb barrancs i llaus —de terres—, coneguts amb el nom de Setinfers o de Caracaus. Mercadal *et al.* (2013)

23. J. COROMINES, *Onomasticon... op. cit.*, vol. II, p. 217-218.

24. C. BARAUT, "Els documents, dels segles IX i X... *op. cit.*, doc. 67, p. 56.

25. *Ibidem*, doc. 111, p. 82.

tenen descrites formacions amb les mateixes característiques generades i/o propiciades per la mà de l'home a causa de l'explotació a cel obert de mineria aurífera²⁶, en forma d'*arrugia*.

Aravell i la seva rogalia. Fotografia: Carles Gascón Chopo.

Per totes les raons exposades fins al moment, es planteja la hipòtesi que els topònims Aravell i *Aravago* (que probablement no són els mateixos, però sí propers un de l'altre) puguin guardar una relació amb les formacions geomorfològiques amb un marcat caràcter hidràulic o torrencial (*aragalls* o *llaus*, en castellà “cárcavas”, en anglès “gully”). En aquest sentit, s'assenyala que l'actual poble d'Aravell es localitza just

26. Vegeu O. MERCADAL; O. OLESTI; M. VILADEVALL; J. MORERA; B. CAUET, “L'or de Cerdanya, mite o realitat?”, *Ker*, 6 (2013), p. 42-50.

a la falda (sota) de les últimes formacions d'aquests aragalls pel sector occidental; per tant, es planteja la possibilitat que aquest topònim pugui guardar relació amb els xaragalls existents en els materials vermellosos del Miocè i, en conseqüència, que estigui relacionat amb l'antic *Aravago* [*ara(v)* + (*agon*, *-gu*, *-gune*) 'lloc de xaragalls, reguerots o còrrecs'].

El topònim Ansovell es localitza a l'Alt Urgell i designa dos indrets diferents. La designació més coneguda fa referència al nucli de població on s'ubica l'Ajuntament del municipi de Cava, al peu de la serra del Cadí. L'altra la situem a la collada d'Ansovell, en un vessant situat al terme municipal de Montferrer i Castellbò, al nord del nucli de Sendes. L'actual poble d'Ansovell es localitza en una vall afluent per l'esquerra del Segre, al peu d'un dels sectors amb els cims més elevats de l'encrestada cinglera grisenca de Cadí, com són el Vulturó o la Torreta de Cadí. Ansovell es troba també just per sota de la serra de Verdiguers i la collada de Boscallt —per on discorre el camí Cardoner, un itinerari de llarg recorregut i documentat de temps antic, que era l'antiga ruta de transport de la sal de Cardona cap a les terres del vessant nord de la serra de Cadí i la plana de Cerdanya²⁷—. El poble antic d'Ansovell, tanmateix, s'havia aixecat aproximadament mig quilòmetre més al sud —sota el turó de Llongaderes i al marge esquerre del torrent del Fener, coincidint amb l'indret on es troben les ruïnes de l'antiga església de Sant Martí—. Les mencions antigues d'Ansovell són *Nonsuvelle*, a l'acta de consagració de la catedral de Santa Maria d'Urgell (1016-1024)²⁸, *Nansovell* el 1030²⁹, *Nonsovel* l'any 1042³⁰, *Ansoel* l'any 1051³¹ o *Nessovelli* el 1064³².

27. Vegeu L. OBIOLS, "El Camí Cardoner i el Camí Ramader, camins històrics de llarg recorregut a la cara nord del Cadí", *Ker*, 2 (2009), p. 30-34.

28. C. BARAUT, "Les actes de consagracions... *op. cit.*, doc. 2, p. 51.

29. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1010-1035... *op. cit.*, doc. 439, p. 145.

30. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1036-1050... *op. cit.*, doc. 544, p. 80

31. C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1051-1075, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* 6 (1983), doc. 644, p. 30.

32. *Ibidem*, doc. 763, p. 134.

Sense descartar una presumpta etimologia prellatina, en relació a aquest topònim Joan Coromines es postula més fermament per una etimologia relacionada amb el nom de persona germànic NANØSUIINDIS.

Per la seva banda, la collada d'Ansovell se situa gairebé a la capçalera de la vall de Castellbò, per damunt de la casa Aristot de Sendes i sota la roca Grossa (basera situada entre el cim de roca Xica i el coll de Burbre —en aquest sector, la collada d'Ansovell interseca una canal on es reconeixen antigues morfologies d'instabilitat de vessant—). Així mateix, per la collada d'Ansovell passava un camí que en les fotografies aèries del vol de l'any 1946 encara es reconeix bé sobre el terreny. Paisatgísticament és interessant assenyalar que aquest camí discorria per sota del serrat de les Cabanelles i que en aquest àmbit territorial el terme Cabanella és sinònim de ruta o via ramadera transhumant.

És complex abstroure el possible sentit del nom Ansovell; fisiogràficament podria semblar plausible alguna mena de relació amb els contraforts que caracteritzen tant el poble com la collada (el Cadí, el serrat de Verdiguers- turó de les Llongaderes o la roca Grossa-roca Xica, respectivament) —algun tipus d'instabilitat del terreny?—. Amb tot, potser també podria ser versemblant que l'origen dels topònims pogués guardar alguna mena de relació amb l'existència i/o coincidència de les traces d'algun dels camins que discorrien per aquests paratges. Per donar llum al seu eventual valor de significació, potser podrien orientar-nos topònims geogràficament propers que semblen compartir el mateix primer segment (*ans-*) com: Anserall (a l'Alt Urgell, en el camí entre la Seu i Andorra), Ansalonga (a Andorra, en el camí entre Ordino i el Serrat), Ans (a Cerdanya, en el camí cap al coll de la Perxa), Ansoles (a l'Alt Urgell, en el camí cap al port del Cantó, a prop de Canturri), Ansoleta (a la Noguera, en el camí entre Ponts i la Segarra), Anselles (a l'Alta Ribagorça, en el camí del Port de Viu de Llevata). I, fins i tot, potser podrien guiar-nos altres més llunyans que ens traslladen a terres basques o de reconegut llegat lingüístic basc: Ansó/Ansabere (vall, collada, etc. per on discorre un camí entre una vall pirinenca d'Osca i

una altra de Bearn), Ansoáin (en el camí de Sant Jaume al seu pas per Pamplona), Ansagarai (nom d'un coll a la vall d'Aldudes a Baigorri – País Basc Nord-), etc.

Així mateix, el segon segment d'Ansovell (*-vell*) sembla que podria fer esment a una característica de la situació geogràfica del paratge (“partida inferior de”, “sota de”) respecte del primer element paisatgístic (un camí? —sense descartar del tot algun altre element paisatgístic com una inestabilitat del terreny—).

D'altra banda, topònim Sassovell se situa en un serrat ubicat sota la penya grisenca i litologia calcària dels rocs d'Ars entre els pobles de Sant Joan Fumat i d'Ars al municipi de les Valls de Valira, a l'Alt Urgell. No hem trobat mencions antigues d'aquest topònim i tampoc no fou tractat en el seu moment per Joan Coromines, amb la qual cosa és complex desfer-ne l'entrellat etimològic; amb tot, fisiogràficament sembla plausible que sí ens podrien guiar topònims de la sèrie cromàtica (gris pàl·lid·color del cereal) Sas, Saso, Seig, Seix ja que assenyalen que, tant paisatgísticament com lingüística, Sassovell és un serrat situat a la partida inferior d'un paratge amb aquesta característica colorística.

Tal com hem anat remarcant al llarg d'aquest escrit en desglossar aquests topònims amb terminació *-vell*, per tots d'ells s'endevina una coincidència paisatgística que fa referència a la seva ubicació, que coincideix amb la partida inferior respecte algun element, ja sigui del relleu, ja sigui una via de comunicació. En el cas d'Arcavell, poble situat sota protuberàncies rocoses; en el cas d'Aravell, poble situat a la falda dels xaragalls de Bellestar; en els casos d'Ansovell paratges situats per sota d'antics camins (sense descartar-se de baseres o inestabilitats del terreny); en el cas de Sassovell partida situada sota d'un serrat de cromatisme gris·pàl·lid. Per tant, assenyalen que no s'hauria de descartar que en origen *-vell* podria haver estat un indicatiu de posició, “a sota de” l'element destacable corresponent, i podria ser el resultat d'una reducció en l'antiga variant de la llengua romanç d'aquest àmbit geogràfic d'un adverbi prelatí, potser similar o equiparable amb el basc *behere* (*behe, be*

o pe), que significa justament “part inferior”, “part baixa”. Així mateix, potser tampoc no hauríem de descartar que inicialment l’acabament hagués estat *-be / -ve*, però que per contaminació dels noms de terminació preponderant —com Urgell, Argolell, Anserall, etc— en el segle IX ja hauria generat la *-ll*. Aquesta hipòtesi i especificitat de deixa prellatina fossilitzada en la toponímia alturgellenca semblaria guiar-nos, com un possible element més, cap a la presència d’una antiga llengua bascoide en l’Alt Pirineu català.

Bibliografia citada

- BARAUT OBIOLS, Cebrià “Les actes de consagracions d’esglésies del bisbat d’Urgell (segles IX-XII)”, *Urgellia*, 1 (1978), p. 11-182.
- BARAUT OBIOLS, Cebrià, “Els documents, dels segles IX i X, conservats a l’Arxiu Capitular de la Seu d’Urgell”, *Urgellia*, 2 (1979), p. 7-145.
- BARAUT OBIOLS, Cebrià, “Els documents, dels anys 1010-1035, de l’Arxiu Capitular de la Seu d’Urgell”, *Urgellia*, 4 (1981), p. 7-186.
- COROMINES, Joan, *Onomasticon Cataloniae*, Curial, Barcelona 1989-1997.
- ESPUNYES, Josep, *Municipi de Peramola. Toponímia*, Edicions Salòria, la Seu d’Urgell 2017.
- C. GASCÓN, O. VERGÉS, “L’acta de consagració de la catedral d’Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol redactat entre 1016 i 1024”, *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 35, núm. 86 (2017), p. 191-220.
- GASCÓN CHOPO, Carles, “El bisbe Just i els orígens de la diòcesi d’Urgell”, *Urgellia*, 19 (2015-2018), p. 411-437.
- LOPEZ-MUGARTZA, Juan Karlos, *Erronkari eta Ansoko toponimiaz*. Nafarroako Gobernua – Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, Bilbo 2008.

- MERCADAL, Oriol; OLESTI, Oriol; VILADEVALL, Manel; MORERA, Jordi, CAUQUET, Beatrice, “L’or de Cerdanya, mite o realitat?”, *Ker*, 6 (2013), p. 42-50.
- ORPUSTAN, Jean-Baptiste (2006), *Nouvelle toponymie basque: noms des pays vallées, communes et hameaux*, Presses Universitaires de Bordeaux, Pessac 2006.
- OBIOLS PEREARNAU, Lluís, “El Camí Cardoner i el Camí Ramader, camins històrics de llarg recorregut a la cara nord del Cadí”, *Ker*, 2 (2009), p. 30-34.
- PLANAS, Xavier; GASCÓN, Carles; LOPEZ-MUGARTZA, Juan Karlos; BELASKO, Mikel, *Anàlisi fisiogràfica de topònims andorrans d’arrel preromana. Una visió propera i tècnica del territori a través dels noms de lloc*, Govern d’Andorra. Ministeri de Cultura, Joventut i Esports, Andorra la Vella 2018.

